

ЛИКОВИ ПРВЕ ПАРТИЗАНСКЕ ВЛАДЕ

Ужичка република остала је у мом сећању као изузетан период народноослободилачке борбе, иако је кроз све четири године било важних догађаја који су, сваки на свој начин, својим значајем били квалитетан скок у њеном расту. Она је била ембрион новог друштвеног поретка. Она се као феникс рађала са сваким новим искушењем борбе, била вера у крајњи исход — победу.

Била сам тек неколико дана на раду у „Борби“, а већ је требало да је напустим. Управо сам почела упознавати посао. Нисам поштено ни столицу задпрејала.

Друг Марјан Стилиновић пренео ми је по^уруку да одмах дођем у Главни народноослободилачки одбор за Србију, у кућу учитеља Малише Стефановића, и јавим се другу Петру Стамболићу.

Претходних дана већ сам начула нешто о овом важном догађају. Све већи замах борбе рађа све разноврсније проблеме, војне и цивилне. Сваког дана осећала се потреба за једним организованим телом које ће пратити те проблеме, координирати и усмеравати рад свих народноослободилачких одбора у Србији. Из тих разлога основан је Главни народноослободилачки одбор за Србију — прва партизанска влада у Ужичкој републици, за који ће чути сва Европа.

Улазим у приземље куће коју добро познајем пуних шест година. Пролазим кроз једну, па другу просторију да бих дошла до одредишта. Соба је на спрату, пуна оветла и сунца.

Дочекује ме виоока фигура друга **Петра Стамболића**, о којем сам од познаника слушала још за време студија, а нарочито од брата Гојка, коли је студирао шумарство, а каоније и од Венијамина Маринкосвића. И један и други су се дивили његовој ИЗванредној оналажљивости/1 и брзој покретљивости у илегалном раду. Сматрали су га најбољим илегалцем Србије.

Приликом студентоких демонстрација школске 1935/36. године нашла сам се у Београду и била очевидац најдрастичнијих момената јуриша коњице на голо^уруке студенте и студенткиње, лова на њих и пуњења омрзнуте Главњаче њима. Међу њима је био и мој брат Гојко. И тада се личност Петра Стамболића пооебно истичала. Сећам ое када сам са снахом Бранком носила храну у затвор. У колут качкаваља сам, помоћу ножа убацивала, дубоко у

средину цедуљице обавести о промени ректора и сл. Тако и слично радили су сви симпатизери, друрови, пријатељи, рођаци напредних студената,

Приликом једног доласка друга Стамболића у Ужице 1940. године Венијамин Мариншвић ми је наговестио да ће ми поставити питање да ли бих хтела да се преместим са службом у Горњи Милановац, а место мене да дође једна друга оооба. Изнео ми је разлог. Али, то се није остварило јер сам ја, поред идејно-политичког опредељења, за Венијамина била већ лично везана.

Тако сам се овде, у првој партизанокој српској влади срела са такорећи познатом, блиском личношћу, према којој сам осећала изузетно поштовање.

Тог дана Стамболић ми је објаснио да ћу од сада радити као секретарица у Представништву, односно Секретаријату Главног народноослободилачког одбора за Србију, код друга Драгојла Дудића и њега. Објаснио ми је и суштину рада. Била сам мало збуњена, али брзо сам се оредила, Не сећам се детаља шта сам ове радила тога дана, али знам да се тог дана друг Дудић није појављивао.

Друг Стамболић такође се мало задржавао у Главном народноослободилачком одбору Орбије. Често је путовао ван Ужица и кад се враћао, са сваког таквог пута причао је утиске. Када је ишао на преговоре са Дражом Михаиловићем, обишао је ариљске и моравичке борце и причао о исходу борбе с четницима, Каже да су четнике били „дотерали до дувара“ и да није друг Тито прихватио Дражину молбу за примирје, Дражу би заробили партизани. Посебно је подвукао да се Венијамин Маринковић херојски борио не заузимајући заклон.

Приликом напуштања Ужича 28. новембра, Петра Стамболића нисам затекла у ГНОО. Није се појавио ни сутрадан на Златибору. Нисам се усуђивала да питам другове који су пристигли да ли знају што о њему. Иако сам била убеђена да нема ситуације у којој се друг Стамболић не би онашао, почела сам да стрелим, нарочито када сам стигла V Радоињу и сазнала за погибију Дудића. Тек неколико дана по долаоку Врховног штаба у Радоињу стигао је друг Стамболић са око двадесет бораца Моравичке чете. Рекао ми је да је Венијамин отишао са Кушићем у драгачевски орез да организују повлачење бораца. Хтела сам да се прикључим Моравичанима и да с њима пођем у борбу на Сјеницу, али ми друг Стамболић није дао. То је био последњи сусрет с н.им. У штабу Пљеваљског одреда, на Косаници, сазнала сам да је друг Петар Стамболић рањен у источној Босни и да га преносе на носилима с једног места на друго. Тешко сам то примила, али сам била убеђена да ће и овога пута бити победник у хрвању с непријатељем.

Драгојло Дудић био је предоедник Главног народноослободилачког одреда за Србију, прве партизанске владе, рођене у пламену бунта против окупатора и издајника свих врста.

Нешто пре осам сати стижем на посао. За другим столом према вратима, дочекује ме непознати друг. Устаје и поздравља се са мном. У орбијанском је оделу, оредње висине и изразито витке фигуре. Лице продуховљено, без бора и других трагова тешког живота, глатке преплануле коже, са нежним црвенилом у пределу јагодица. Комплетна личност осваја племенитошћу. Благи треперави поглед његових плавих очију, истовремено прдорних и испитивачких, разблажује све животне неугодности. Језичке руке показују трагове физичког рада. И да у његовој кратко ошишаној коси не блеска по која сребрнаста длака, не бих веровала да има више од 30 година,

— Седни, другарице! Раскомоти се!...

Дијалог тече без напетости. Једноставан, животан: о борцима и борбама Колубарске чете, о његовим Ваљевцима, о сукобима са окупаторима и издајницима, о жртвама које су сваког дана ове веће...

Идућих дана даје ми задатке. Напишем какав кратки допис од пар реченица. Углавном, послове завршава телефоноким разговорима или преко курира, без бирократских навика,

Набадам са два прста по писаћој машини. Није ме питао да ли знам писати на њој, као што ми се то десило у „Борби“ чим сам стигла.

Осећам се као да сам у кругу породице. Желела бих да задовољим радом.

Сваког дана осећам све више поштовања, а истовремено и блискости према другом Дудићу. Прича с поносом о сину Миши и показује његову слику у униформи потпоручника. Црномањаст, кратког, скоро троугластог мршаваг лица, прћаста носа. Поносан је на њега. Заједно су ратовали од првог дана, Готово неупадливо, без трагике говори о кћерима и жени, која је у затвору у Ваљеву.

Приликом одступања из Ужица друга Дудића нисам видела. Два дана није долазио у ГНОО. Био је на неком задатку, али не знам где.

Није га било ни на Златибору, ни у Сеништима, Иако се још на Златибору шушкало да је погинуо, ипак сам очекивала да искрсне са многим друговима који нису дошли са Врховним штабом. Тек напуштајући Сеништа од попа Влада Зечевића дознала сам праву истину. И данас у мени живи лик Драгојла Дудића, првог председника прве партизанске владе, свестрано изграђеног комунисте, суптилног и хуманог. Његов „Дневник“ најбоља му је карактеристика.

Била сам огорчена када сам коистатовала да у Енциклопедији Југославије нема ни трага о њему, а у Општој енциклопедији Лексикографског завода само две реченице!.. Ко је одшворан аа то? Треба учинити све да се име Драгојла Дудића нађе тамо где су имена свих заслужених револуционара.

Митар Бакић био је повереник за финансије. Код њега је као секретарица радила Косољка Божић, професорица, избеглица из Босне. Митар Бакић је у Ужице стигао из Црне Горе.

Пада у очи здравим изгледом, спортским. Чврсто је грађен, препланула лица, правилних црта и држања, с качкетом на глави, у кратком кожном капуту. Једноставношћу и непосредношћу осваја људе при првом сусрету.

Одмах по доласку у главни народноослободилачки одбор причао нам је о ситуацији у Црној Гори и узбудљивим моментима са путовања.

Приликом експлозије у трезорима излетели смо из зграде ГНОО напоље, уверени да је почело бомбардовање. Кад омо се нашли испред цркве, Бакић је погледао у потпуно ведро небо, без авиона, па када је чуо да експлозије долазе из трезора, појурио је иопред избезумљене масе која је безглаво трчала према склоништу у трезорима. Тако је спречио још већу трагедију.

И у улози конференцијера на прослави 24. годишњице октобарске револуције Митар Бакић је био импресиван. Стајао је на средини подијума док су говорили војни и политички руководиоци Ужица и Главног штаба Србије. Чим су они завршили, приближио се степеницама и најављивао говорнике, представнике највишег војног и политичког руководства, међу њима и друга Бевца, који је говорио о борби у Словенији и ширећи црвену заставу са српом и чекићем говор завршио отприлике овако: „Ова црвена застава ујединиће цео свет!“ Сећам се како је то изазвало одушевљење у маси од неколико хиљада присутних..

Дијагонално од повереништва за просвету налазе ое, један уз други, два стола, у куту поред прозора, који је окренут улазу у зграду. За њим седи друг Никола Груловић, члан Главног штаба Србије и повереник за привреду и индустрију, прекаљени револуционар од најраније младости, учесник октобарске револуције и политички комесар, руко*водицац југословенског комунистичког корпуса у СССР — изузетна личност.

Фигура му пропорционално усклађена. Нешто мањи од оредњег раста. Типично војвођавске конструкције. Ни мршав, ни дебео. Пробехарале косе, браде и бркова. Из њега зраче животно искуство, мирноћа и стабилност који прелазе и на присутне. Привлачи снажно пажњу и плени хуманизмом.

За мањим столом окренут леђима седео је друг Трајко Стаменковић, не покренувши се, удубљен у нечи спис. Робијаш из Сремске Митровице, мени већ познат са прославе октобарске ре-

волуције. Радио је, колико се сећам, као помоћник друга Груловића. На себи је имао ново србијанско одело, богато украшено црним гајтанима. Бледог лица, неприметно хрававог, црних очију и обрва, тамне косе, која још јаче истиче елипасту белину лица. О њему сам слушала у Београду када се прикупљала помоћ за шпавоке борце и комунисте у затворима, а нарочито за оне у Оремској Митровици.

После првог заузимања Прозора моја чета била је посадна. Ту се налазила и интендантура Врховног штаба. Била сам слабо обучена. Имала сам на себи школску кецељу и џемпер. Из чете су требовали нешто од одела. Пошла сам и ја лично у интендантуру. Тамо сам нашла друга Груловића. Чим ме опазио, одвео ме је у магацин и заједно омо изабрали браон штоф за панталоне, драп доламицу од камгарна и материјал за блузу. Другарица Сафа ми је сашила панталоне у бригадном шнајдерају. С тим оделом сам отишла у Хрватску и ношла га окоро до ослобођења Београда.

По други пут сам видела друга Груловића у Босанском Петровцу пре мог одласка у Шесту дивизију „Никола Тесла“...

Наредна два,-три дана упознала сам углавном све чланове Главног народноослободилачког одбора за Србију, као и њихове сараднике. У првој просторији с десне стране улаза, испод прозора сместило се повереништво за просвету. Њему на челу је стајао друг Јован Поповић, књижевник. Мали, витак, са упадљиво јачим горњим делом тела, душг лица и високог чела, продорних кестењастих очију, увек насмејаних, пуних сигурности (и оптимизма. Иза сваког покрета и речи зрачи спонтаност и једноставност.

Нешто касније у ово повереништво дошла је, као секретарица, другарица Мира Енгле, сестра инжењера Станишића (који је радио у Ужичкој ткачници), жена познатог предратног комунисте Јоже Енгла, адвоката из Сарајева. С њом сам се познавала још са факултета, а у Ужице је долазила код брата на летовање.

Приликом одступања из Ужица друг Јован Поповић служмо је овојом диоциплином и оданошћу борби за пример овима који су се налазили у његовој околини. Сећам се, увек ое јављао добровољно на неки задатак — извидницу или слично.

Последњи пут сам га видела 1942. године, у трећој офанзиви, у Агитпропу Треће санџачке бригаде, заједно са професором Душаном Недељковићем, Тршом и другим. Читали су историју филозофије и бурно раоправљали на тавану једног сеника ван насеља.

И после рата, читајући његове песме „Митраљез у ластином гиезду“, увек сам ое сећала Јована Поповића, његове живе дискусије о филозофима — материјалистима, упоређујући га са ликом

поверегопка за просвету у првој партизанској влади. И дапас но-
сидМ у себи хуманост и топлину тога лика, који је пушком и пе-
ЈХМ изванредно допринео нашој социјалистичкој револуцији...

Пооебна фигура Главног народноослободилачког одбора за Србију био је повереник за саобраћај и везе поп Владо Зечевић. Корпулентна, маркантна појава достојанственог држања и покрета, жуто-црвене косе и браде, правилних црта лица. Робуоно енергична личност, која зна шта хоће. Отворен и јасан у дијалогу, пун духа и народних анегдота, брзо је оовајао људе.

У ГНОО мало се задржавао јер су га актуелни проблеми његовог решра присиљавали да буде често на терену. Скоро се не сећам да је оеодео за столом. Стално је био у покрету или стојећи гшсао и разговарао. Но, и поред тога сазнали омо многе детаље из његовог живота, а нарочито из борбе: приступање партизанима, сукоб са Дражом Михаиловићем, борба за Лозницу и Крупањ. Ређе је говорио о својој породици. Нарочити утисак оставили оу његово присуство и говор на прослави 24-годишњице октобароке револуције, како појавом, тако и раокринкавањем Драже као сарадника окупатора и издајника.

И за време по!влачења из Ужица динамичност попа Владе Зечевића изражена је до максимума. Ноћу са Палисада два пута је ишао у извидницу да сазна шта је са другом Титом и осталима. Доносио је вести у редакцију „Борбе“. Из Сеништа кретао ое са другом Титом ове до на врх косе изнад реке Увца, Како није било курира, друг Тито и Владо почели су да одређују правац кретања. Друг Тито је тврдио да је најкраћи пут лево, низ косу, а Владо Зечевић деоно. Тако омо се разделили: једна група са другом Титом, а већа са Владом, И док омо ми са другом Титом истог дана стигли у Радоињу, Владо је дошао тек трећи дан.

Најупечатљивији утисак Владо је оставио на мене када ое кретао у групи попа Караматијевића и нововарошког хоце — партизана. Ишли су по селима Босанокe Крајине са вероким амблемима и петокраком, мобилисали нове снаге, прикупљали помоћ за борце и истовремено крштавали децу носећи пуне руке чарапа, рукавица и пешкира за борце...

Блага ГОШОВИЋ